

Liberalism, democrație și democrație reprezentativă

BOGDAN C. ENACHE

Contrar definițiilor obișnuite care descriu liberalismul ca pe o doctrină sau o ideologie politică printre altele – mai vechi sau mai noi, mai mult sau mai puțin coerente ori respectabile –, iar democrația ca pe regimul politic în care fiecare cetățean are un număr de drepturi garantate, cele două noțiuni desemnează în realitate două filozofii politice distincte, chiar contradictorii. Liberalismul are ca valori supreme libertatea individuală și diversitatea, în timp ce valorile ultime ale democrației sînt egalitatea și omogenitatea; liberalismul are ca obiectiv neutralizarea puterii politice, în timp ce democrația dorește să confere tuturor exercițiul acesteia; liberalismul consideră că interacțiunea liberă a indivizilor produce, în absența ingerințelor puterii politice, o ordine *sui generis*, benefică și auto-regulatorie, în timp ce democrația susține că ordinea socială e necesarmente o ordine politică; liberalismul apără societatea în detrimentul statului, în timp ce democrația dorește să reducă, ba chiar să anuleze, *prin absorbție*, distincția stat – societate; liberalismul pune pe primul loc individul, în timp ce în democrație primul aparține unui indefinibil „bine comun“...

Nu numai că liberalismul și democrația sînt două concepte cu semnificații divergente, dar ele sînt și două fenomene genetic și istoric distincte.

Dacă democrația este deja o realitate politică la Atena în secolul V î. Hr., liberalismul – filozofia politică a modernității prin excelență – apare abia în secolul XVII. Deși se subliniază adesea respectul pentru libertatea individuală și proprietate în democrația ateniană, conceptul de individ și de drepturi inalienabile asociate acestuia le erau necunoscute anticilor. Lăsînd la o parte chestiunea sclavilor și a femeilor, excluși *ex officio* din comunitatea politică, în democrația ateniană *individul* nu există, ci doar *cetățeanul*, orice drept sau libertate de care acesta făcea uz derivînd exclusiv din calitatea sa de participant la viața politică. În loc de *drepturi* inalienabile, democrația ateniană presupune *privilegiile* rezultate din calitatea de cetățean, adică de „co-deținător“ al puterii politice. De fapt, drepturile și libertățile cetățeanului democrației antice rezultă exclusiv din faptul că, datorită privilegiului de a participa la viața politică, el alternează între calitatea de guvernat și cea de guvernant. Benjamin Constant a rezumat exemplar condiția cetățeanului atenian: „...în Antichitate, individul era, de regulă, suveran în treburile publice, dar sclav în toate raporturile sale private“.

Acest primat al colectivității ca fundament al ordinii și al dreptului este elementul definitoriu al gândirii democratice, reînviată în epoca modernă de Jean-Jacques Rousseau, marele gînditor anti-modern al modernității.

Liberalismul în schimb pleacă de la cu totul alte premise epistemologice. Dacă pentru Rousseau, iacobini și tradiția democratică ce pleacă de aici și care se va topi în sînul socialismului, interesul individual este iremediabil în conflict cu interesul general, iar rațiunea de a fi a politicului este să lupte împotriva celui dintîi metamorfozînd individul în cetățean – singura cale de a menține ordinea și de a evita dezagregarea comunității – gînditorii liberali susțin existența unei armonii între interesul privat și cel public (ultimul nefiînd decît o consecință neașteptată a urmării celui dintîi); mai precis, filozofii liberali susțin existența unei „ordini spontane“, a unor legități și interdependente armonioase în interacțiunea indivizilor, a unor efecte benefice produse de acțiunile individuale auto-interesate și dispersate, dar nu neapărat și de intenția indivizilor în cauză. Această nouă epistemologie socială este condensată în ideea autonomiei societății, idee ce permite, ba chiar re-

clamă reducerea constrîngerilor arbitrare prin care puterea politică blochează – intenționat sau incoștient – dezvoltarea materială și spirituală a umanității. Or, anticii nu făceau această distincție între stat și societate. Omul definit ca *zoon politikon* își împlinea natura în cadrul cetății, cetatea fiind simultan spațiu politic și spațiu social, binele individual existînd și realizîndu-se numai în și prin binele colectiv. Aceeași fuziune între individ și colectivitate, între binele personal și binele colectiv este cerută de Rousseau prin conceptul de voință generală. Prin urmare, participarea politică directă, efectivă, concretă este valorizată din perspectiva democratismului ca marcă definitorie a naturii umane sau a existenței sociale a omului.

În filozofia politică modernă sau liberală, tensiunea dintre privat și public din gîndirea clasică este înlocuită cu cea dintre social și politic. Dacă urmărirea binelui personal nu mai este în detrimentul binelui comun, atunci – afirmă gînditorii liberali – indivizii trebuie să fie lăsați liberi să desfășoare activitățile pe care le doresc potrivit înclinațiilor, talentului și priceperii fiecăruia, iar puterea politică trebuie împiedicată să perturbe ordinea spontană a societății. Sistemul instituțional construit de liberali pentru a garanta libertatea individuală și a limita

exercițiul puterii politice e guvernarea reprezentativă. O serie întregă de principii constituționale menite să creeze mecanica instituțională capabilă să garanteze libertatea individuală sau la baza guvernării reprezentative: drepturi imprescriptibile, domnia legii, separarea și echilibrul puterilor și, nu în ultimul rînd, responsabilitatea guvernanților în fața poporului. Or, opțiunea liberalilor pentru guvernare prin reprezentanți și nu pentru guvernare directă a poporului sau autoguvernare (ca în cazul democrației antice) este deliberată și fundamentală, justificată prin argumente de fond, independente de argumentul conform căruia dimensiunea statelor moderne și tehnica din acel moment făceau imposibilă reunirea tuturor indivizilor într-o adunare legislativă, așa cum se întîmpla în antica Atena. Chiar dacă în secolul XIX, la apogeul constituționalismului liberal, s-ar fi găsit, din punct de vedere tehnic, o metodă de a reuni toți locuitorii adulți ai unei țări într-o „adunare“ care ar exprima concret noțiunea de suveranitate a poporului (să zicem, conectați cu ajutorul Internetului la un portal unde se dezbate și se votează legile, așa cum susțin astăzi unii adepți radicali ai democrației prin referendum), ea nu ar fi fost îmbrățișată de gînditorii liberali. În filozofia politică liberală, participarea politică și libertatea

nu se află într-un raport de echivalență, ca în tradiția democratică: participarea politică are o valoare secundară, ea nu e decît un mijloc, scopul ultim fiind întotdeauna protejarea libertății. Guvernarea poporului prin reprezentanți aleși – a căror putere de decizie este limitată de garanții constituționale în privința drepturilor individuale și de separarea puterilor pe care aceștia sînt mandatați să le exercite – e regimul politic apărut de liberali, nu guvernarea directă sau autoguvernarea populară. La baza acestuia stă Constituția sau legea fundamentală care descrie principiile generale de drept ale societății, iar rațiunea de a fi a reprezentanților din legislativ e doar de a suplini, în probleme concrete mai complexe, prevederile constituționale, adoptînd o lege *complementară* enunțurilor constituționale și nu de a fi o mașină de produs legi; în sfîrșit, executivul are un mandat constituțional strict și clar: să protejeze libertatea și proprietatea indivizilor.

Aceiași viziune asupra relației inegale dintre libertate și participare politică explică sistemul de vot censitar susținut de majoritatea liberalilor de-a lungul secolului al XIX-lea. Votul în viziunea clasic liberală e considerat o competență în serviciul protejării libertății și nu un drept. Cu toate acestea, sufragiul a fost treptat extins în cursul secolelor al XIX-lea și al XX-lea pînă la includerea tuturor cetățenilor în vîrstă de cel puțin 18 ani, iar regimul de guvernare reprezentativă a luat numele de *democrație reprezentativă* – forma modernă de democrație, sinteză între gîndirea liberală și o parte din cerințele democratice.

Criticii contemporani ai democrației reprezentative – susținători ai democrației participative sau ai democrației prin referendum – acuză o serie întregă de probleme (alienarea și apolitismul cetățeanului contemporan, corupția administrației publice, grupuri de interese la nivel guvernamental etc.), însă pun greșit diagnosticul cînd condamnă guvernarea reprezentativă și solicită înlocuirea acesteia, în cît mai multe situații posibil, ba chiar complet, dacă s-ar putea, cu referendumuri sau cu participarea sistematică a unor asociații civice în sfera luării deciziilor politice. Simptomele, cel mai adesea corect identificate, nu corespund unei boli a democrației reprezentative, ci sînt consecințele degradării modelului politic liberal care a stat la baza sa. Alienarea cetățeanului, corupția sistemică a administrației publice sau grupurile politice de interese nu pot exista decît acolo unde statul, contrar viziunii liberale, este un factor, iar societatea este în lanțuri la picioarele sale. Statul încetează, în aceste condiții, să mai fie și doar imperfectul arbitru garant al proprietății private și al libertății individuale, devenind o arenă în care – după formula memorabilă a lui Frédéric Bastiat – „toată lumea se străduiește să trăiască pe cheltuiala a toată lumea“. Chiar dacă creșterea participării politice directe, prin plebiscite, prin mecanisme de codecizie în structuri guvernamentale pentru sindicate sau organizații civice ori prin alte formule care șterg granița dintre societatea civilă și stat, creează aparența unei mai mari transparențe a regimului politic și dă impresia unei vieți politice eferescente, rezultatul net al acestor măsuri nu este decît erodarea cordonului sanitar care protejează libertatea individuală și care previne transformarea statului într-o versiune modernă a inelului lui Gyges, la adăpostul căruia ia naștere un cerc ridicol în care fiecare își ține strîns propriul buzunar cu brațul drept, iar cu brațul stîng își revendică „drepturile“ asupra buzunarului celuilalt. Dacă dorim libertate, nu trebuie să dorim ca statul să facă mai mult de fiecare dată cînd un grup de cetățeni, fie 51%, fie 99% din populație, fie patroni, fie muncitori, dorește un nou ajutor ori un nou „drept“ social, ci să veghem ca acesta să se limiteze doar la ceea ce ar putea constitui funcțiile sale legitime: să protejeze viața, proprietatea și libertatea *tuturor*.

Himeră - ghips, 110x45 cm